

3 Kända ombyggnader, förändringar och underhållsarbeten

3.1 Källor och litteratur

Bebyggelseregistret, Riksantikvarieämbetet (Raä)

Tuulse, Armin, Sveriges kyrkor, Håtuna, Håbo-Tibble och Kalmar kyrkor, Volym 94, Stockholm, 1962 (SvK)

Tuulse, Armin, Upplands kyrkor 71, Strängnäs, 1972 (UpK)

Riksantikvarieämbetet, Bebyggelseregistret (Raä)

Stockholms läns museum, Aktarkivet (SLM)

ATA

3.2 Kronologisk förteckning

Årtal	Händelse	Källa
1170-1199	Nybyggnad	Raä
1200-talets mitt eller senare hälft	Dopfont kommer till.	SvK
1300-1324	Den äldre romanska kyrkan rivs. Nybyggnad av långhus, kor och sakristia med tillbyggnad. Tornet höjs och förses med gotisk spira.	SvK
1300-talets början	Kalkmålningar i långhusets sydportal tillkommer. Kalkmålade konsekrationsskors tillkommer.	
1300-talets slut	Triumfkrucifix kommer till.	SvK
1400-talets mitt	Långhuset valvslås. Trappa anläggs upp till vinden i långhusets SV hörn. Vapenhus byggs till. Altarskåp kommer till. Kyrkans torn föres med en hög spira som sägs ha varit en av de högsta i landet.	SvK
1448-67	Valvens målningar kommer till.	SvK

1600-tal	Gravkammaren under koret kommer till. Anlades av friherre Fabian Berendes.	
1641	Mellanklockan kommer till.	SvK
1650	Bogårdsmur uppförs lagd i murbruk täckt med spåntak.	SvK
1658	Lillklockan kommer till.	SvK
1671	Tornspiran blåser av i en storm och återuppförs.	SvK
1674	Altaruppsats tillkommer. Troligen utfört av någon Stockholmsverkstad, sannolikt i Hans Jerlings krets. Skänkt av von Streibach. Sluten bänkinredning tillkommer.	
1675	Bogårdsmuren repareras. Klockstapel omnämns då en Olof kyrkobyggare lagade och brädslog den.	SvK
1680-tal	Predikstol kommer till. Skänkt av Catharina Sparre på Håtunaholm. Läktare kommer till.	
1688	Triumfkrucifixet sätts upp vid predikstolen.	SvK
1690-tal	Högben och korsverk sätts in under kyrktaket.	SvK
1691	Det östligaste fönstret i långhusets norra sida togs upp.	SvK
1691-92	Stiglucka uppförs.	SvK
1688-1700	Orgel kommer till, positiv skänkt av Anna Fleming, ägare till Nyborg 1688-1700.	SvK
1700-1701	En ny klockstapel uppförs av en mästare Lars i Sigtuna.	SvK
1700-tal	Gravkammaren under koret utökas av familjen Cronstierna.	SvK
1700-talets första hälft	Altaruppsatsen kompletteras (möjligen Golgataframställningen).	SvK
1730-tal	Takkonstruktionerna lagas.	SvK
1731	Takfotens undersida kläs in med bräder. Timglas kommer till. Skänkt av majoren Jakob Wallrave.	SvK

1735-37	En ny klockstapel uppförs av byggmästaren Stenius.	SvK. Tuulse, UpK.
1740	Vindskivor sätts upp på koret, långhuset och vapenhusets gavlar.	SvK
1752	Kyrkan putsas och vitkalkas med ”murhörn” med mörkblå ”brutna” lister.	SvK
1754	Storklockan gjuts om av Gerhard Meyer. (1769 enligt Tuulse, Upplands kyrkor.)	SvK
1758	Bogårdsmuren täcks med näver och torv. Läktare över södra ingången tas bort.	SvK
1763	Kalkmålningarna målades över. Reparation av tak och fönster. Dopfunten kasseras.	SvK
1785	Altarring tillverkades av snickaren Lundqvist.	SvK
1789	Altare av trä tillkommer.	SvK
1796	Klockstapeln repareras.	SvK
1799	Takkonstruktioner lagas.	SvK
1785-1803	Den äldre bogårdsmuren rivs med undantag för några mindre partier vid den sydöstra stigluckan. Ny bogårdsmur uppförs.	SvK
1800	Spiran och tornets övre del rivs och jämnas med kyrkans tak. Kakelugn sätts in i sakristian.	SvK
1800-tal	Tornet rivs helt och två strävpelare uppförs vid kyrkans NV hörn.	SvK
1813	Kakelugn i sakristian tas bort.	SvK
1821	Orgel kommer till byggd av P.Z. Strand efter ritningar av C.G. Blom Carlsson.	SvK
1851	Träd planteras.	SvK
1873-74	Kyrkan restaureras under ledning av arkitekten A.C. Peterson. Nybyggnad av gravkor efter ritningar av arkitekt Adrian Crispin Peterson. Sakristian byggs om och täcks av ett tunnvalv.	SvK Raä

	<p>Likbod/byggnad väster om sakristian rivs.</p> <p>Tornet rivs.</p> <p>Yttermurarna förses med fogar av cement avfärgade i rosa. Tidigare var kyrkan putsad och vitkalkad.</p> <p>Det västligaste fönstret i långhusets norra sida tas upp.</p> <p>Korets och långhusets fönsteröppningar får ny form och storlek. De yttre fönstren förses med karmar och spröjsar av gjutjärn och solbänkar av svarttjärad plåt.</p> <p>Ett runt fönster tas upp i västra gaveln.</p> <p>Nytt vapenhus utförs vid västra ingången.</p> <p>Vapenhuset förvandlas till bårhus. Ingången mellan vapenhuset och långhuset tas ur funktion.</p> <p>Masverket av kalksten i korets östfönster flyttas till sakristians norra fönster och kompletterades i sin nedre del.</p> <p>Masverk av kalksten i korets sydfönster flyttas till sakristians östra fönster.</p> <p>Altare byggs om.</p> <p>Kalkmålningarna tas fram partiellt.</p> <p>Predikstol utförs efter ritningar av arkitekten Adrian Peterson. Av åtta friskulpturer härrörande från kyrkans medeltida altarskåp placeras sex stycken i predikstolens nischer och två fristående i kyrkan. Predikstolen placerades på en skulptur framställande Moses från en äldre predikstol.</p> <p>Öppen bänkinredning tillkommer.</p> <p>Läktare tillkom efter ritningar av arkitekt Adrian Peterson varvid takpanel från en äldre läktare användes.</p> <p>Västra ingången tas i bruk som vapenhus och förses med ny dörr.</p> <p>Runsten som legat som tröskel i dörren mellan vapenhuset och kyrkan tas fram och reses i norra kyrkogårdsmuren.</p>	
1879	Kyrkan får uppvärmning då en Gurneysk värmeugn sätts in.	SvK
1883	Altarring kommer till.	SvK
1905	Gravkammaren under koret öppnas och undersöks.	SvK

1919-1920	<p>Kyrkan restaureras enligt förslag av professor Martin Olsson.</p> <p>Kalkmålningarna tas fram i hela kyrkan och konserveras av konservator John Österlund, Uppsala.</p> <p>Korets östra fönster muras igen interiört.</p> <p>Fönstren förses med nya innanfönster.</p> <p>Västra ingången sätts igen och begravningskapell inreds i förrum vid västra ingången som förses med trätunnvalv. Valvet dekorerar i tempera utfört av kyrkoherde A. Rydeman, Håtuna. Ett kors sätts upp på den igenmurade ingången.</p> <p>Södra ingången återöppnas. Ingången mellan vapenhus och långhus tas i bruk. Dörr i ingången tillverkas av omålade furubrädor och förses med vriden järnring.</p> <p>Samtliga golv läggs om. Nytt golv av tegel läggs i vapenhuset. Långhusets tegelgolv läggs om med användning av gamla teglet. Nya trägolv läggs i bänkkvarter. Nytt trägolv läggs i sakristian.</p> <p>Gravkammaren under koret renoveras varvid valvet sänktes.</p> <p>Korgolvet görs lägre.</p> <p>Värmeugnen ersätts med elektrisk värmeledning.</p> <p>De viktigaste inventarierna konserveras.</p> <p>Triumfkrucefifixet sätts upp i begravningskapellet.</p> <p>Predikstolens stöd i form av Mosesskulptur tas bort och ersätts av ett murat underrede.</p> <p>Bänkinredningen ändras, bl a genom borttagande av gavlarnas liljeformade krönpartier.</p> <p>Nytt altarskrank.</p> <p>Inredningen målas om.</p> <p>Orgeltrappa byggs om.</p> <p>Nya nummertavlor tillkommer.</p>	SvK, ATA
1920	Dopfontens cuppa kommer tillbaka till kyrkan. Cuppan köptes in av friherre von Essen på 1850-talet som ställde upp den i parken på Signhildsberg.	

1925	Orgelverket byggs av firman E.A. Setterquist & Son, Örebro. Skänkt av godsägare P.J. Högfeldt, Nyborg.	
1928	Fem runstensfragment funna i Nibble kommer till kyrkan.	SvK
1932	Runsten funnen i Norränge ställs upp i vapenhuset.	SvK
1939	Nummertavla från 1800-talet kommer till. Skänkt av friherre Reinhold von Essen, Signhildsberg. Nummertavlan har tidigare varit hatthängare på Aske herrgård.	SvK
1940	Orgelverket byggs om.	SvK
1946	Grundförstärkning och partiell restaurering av sakristian genomförs under ledning av arkitekten Einar Lundberg och ingenjör S. M:son Ståhl. Antikglas i blyspröjsar kommer till. Murarna grundförstärks. Tegelgolv läggs in i sakristian. Trädörr kommer till i väggskåp i sakristian.	SvK
1948	Gravkammaren under koret öppnas och undersöks. Kistorna konserveras.	SvK. Tuulse, UpK
1955	Triumfkrucifixet flyttas till korets norra vägg.	SvK
1960	Timglasat konserveras av S. Dalén.	SvK
1963	Reparation av klockstapeln. Byte av rötskadad lockpanel med tryckimpregnerat virke.	SLM
1975	Valv och väggar rengöres under konservator Bengt Grandin. Orgeln reoveras.	ATA
1976-77	Valven isoleras.	Församling en
1978	Stigluckan reoveras.	ATA
1980	Fönstren förses med innerbågar med träspröjs.	Församling en
1984	Orgeln reoveras.	ATA
1986	Skyddsräcke tillkommer på läktarbarriären.	ATA
1991	Skåp till textilförvaring anordnas på orgelläktaren.	ATA

1996	Renovering av klockstapelns timmerkonstruktion. Byte och tjärning av klockstapelns spåntak. Byte och tjärning av sakristians tak.	SLM
1999	Omläggning av kyrkans spåntak. Nyttillverkning av grindstolparnas plåthuvar.	SLM
2000	Installation av åskledare. Installation av ljudanläggning.	SLM
2001	Fasadbelysning utförs.??? Belysning under läktaren tillkommer.????	SLM
2001	Minneslund anläggs.	
2005	Runstensfragment flyttas ut från vapenhuset till kyrkogården.	Församlingen
2005-2006	Omsättning och justering av bogårdsmurens östra och norra sträckningar.	SLM